

Szegedi Péter
A cionizmustól a futballgazdaságig*
A Makkabi Brno az első világháború után

A Magyarországon rég elfeledett Makkabi Brno Csehországban sem tartozik az ismert futballklubok közé, pedig a morva város zsidó sportklubja 1922 és 1925 között – jórészt budapesti játékosok importja révén – Európa egyik legjobb (!) csapatává nőtte ki magát. A város közelsége és a budapesti játékosok kiemelt szerepe következtében az 1920-as évek elején a magyar sportsajtóban és az antiszemita orgánumban a Makkabi kitüntetett figyelmet kapott. Tanulmányomban elsősorban e lapok anyagaira, illetve Selmei József külföldön játszó magyar labdarúgók pályafutását bemutató kötetére támaszkodtam.¹ Csupán néhány cseh forrást használtam fel, bár biztos vagyok abban, hogy a Makkabi Brno története – a klub magyar (zsidó és keresztény) beágyazottsága révén – magyarországi források igénybevételével aránylag jól rekonstruálható.

A ZSIDÓ SPORT SZOCIOGENEZISÉNEK
KÖRVONALAI

A 19. század utolsó harmadában kibontakozó modern magyar sportéletbe viszonylag korán kapcsolódtak be zsidó sportolók, később megjelentek az első zsidó, illetve annak tekintett sportegyesületek is. A test tudatos edzése tipikusan nagyvárosi jelenség, s mint ilyen, Magyarországon az első évtizedekben jórészt Budapesten alakult ki pezsgő sportélet. A város nagyszámú zsidósága miatt egyáltalán nem meglepő, hogy a századforduló híres sportolói között többen zsidó származásúak voltak (csak néhány név az ismertebb olimpiai bajnokok közül: Hajós Alfréd úszó, Fuchs Jenő vívó, Weisz Richárd birkózó vagy a vízilabdázás egyik magyarországi meghonosítója, Komjádi Béla). Bár

a sportolók származásáról alig maradtak fenn adatok, feltételezhetjük, hogy a zsidók – ha nem is nagymértékben, de – budapesti arányukat is felülreprezentálóan vettek részt a sportéletben. Ez összefügg a nagyvárosi zsidóság sokszor tudatosan vállalt modernizációs szerepével,² a nagyvárosi életforma követésével, de előfeltételként megjelölhetjük az elvallástalanodás viszonylag magas szintjét, s mindezekkel együtt bizonyos „hagyományos” normák elvetését, melyek fontos alapot jelentenek a 20. századi testkultusz kialakulásához. A zsidó sportolók együtt, többnyire azonos klubokban szerepeltek keresztény társaikkal, a sport azért is lehetett vonzó számukra, mert más társadalmi szféráktól való viszonylagos függetlensége miatt kiváló „asszimilációs terepnek” bizonyult. A 19. században alakult sportegyesületek jó része a *Mens sana in corpore sano* – Ép testben ép lélek – jelszavát tűzte zászlajára, amitől elvileg távol áll nemcsak az antiszemitizmus, de az exkluzivitás is. Ennek ellenére a régi sportegyesületek nem voltak teljesen nyitott szervezetek. A relatív magas tagdíj a sportegyesületektől távol tartotta a szegényebbeket, de volt olyan klub is, ahová nem engedtek be zsidókat. Ez vezetett a Magyar Testgyakorlók Köre (MTK; 1888) létrehozásához is: a Nemzeti Torna Egylet atletizálni vágyó zsidó sportolójának nem lehetett esélyük, hogy belépjenek a zárt, keresztény és arisztokratikus szellemiségű Magyar Atlétikai Clubba. A klubalapítás szokatlan körülményei következtében az MTK vezetői, sportolói, szurkolói mindig egyfajta stigmaként élték meg egyesületük (kényszerű, és ezért – érthetően – soha fel nem vállalt) egykori felekezetspecifikus voltát. Így válik értelmezhetővé, hogy a klub miért viselte a *Magyar* jelzőt, miért vette fel a profi labdarúgó-szakosztály 1926-ban, majd az 1990-es

¹ Ezúton köszönöm Jindřich Bauernek, Jaroslav Klenovskýnak, Csémy Tamásnak, Csoma Borbálának és Horváth Gergely Krisztiánnak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségét.

évek végén a *Hungária* nevet, de találkozhatunk olyan 1945 után született krónikával is, amely a klub második világháború alatti üldözését nem az egyesület zsidó, hanem baloldali-munkás (!) gyökerével magyarázza. Az MTK-n kívül több olyan klub is alakult, melyek szintén *nem deklaráltan* zsidó hátterű csapatok voltak. A lokális beágyazottságú sportegyesületek – mint például a Terézvárosi TC, III. ker. TVE – vezetői, játékosai között nagyon sok zsidó sportemberrel találkozunk. A szakmaspecifikus alapítású klubok szintén sok zsidót tudhattak soraikban (így az Ékszerész, a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Egyesületének sportklubja vagy a Munkás Testedző Egyesület).

A 20. század elején azonban a sportegyesületek egy új csoportja is megjelent. Ha valamiről a cionisták és az antiszemiták hasonlóan vélekedtek, akkor a zsidók „testi fejletlenségét” mindenképpen idesorolhatjuk (természetesen a két álláspont hátterében gyökeresen ellentétes beállítódást találunk).³ Míg azonban a vélt „fejletlenség és félszegség” következtében az antiszemiták lenézték és megvetették a zsidókat, addig a cionisták a Muskel–Judentum, izomzsidóság nevelésének jelszavát tűzték zászlajukra.⁴ Max Nordau irányításával 1903-ban, a bázeli 6. cionista kongresszus után alakult meg a Jüdische Turnerschaft, mely később berlini székhelyéről irányította a zsidó sportklubokat. A mozgalom gyorsan fejlődött, az első világháborúig több mint száz cionista sportkör működött a világon. 1908-ban Budapesten Dömény Lajos (aki a Terézvárosi TC-nek is vezetőségi tagja volt) megalapította az első magyar all-round, azaz minden sportágat űző cionista sportegyesületet, a Vívó és Atlétikai Clubot (VAC). Egy év múlva a bécsi Cricketers cionista diáksportolói vendégjátékra hívták a VAC-ot, s a budapestiek szereplése új impulzust adott a bécsi cionista sportnak, még ebben az évben megalakult a Hakoah Wien – a két háború közötti időszak legismertebb cionista klubja. 1914-ben a pozsonyi cionisták Makkabea néven alapítottak sportegyesületet, vezetőjük indoklása szerint azért, hogy „zászlót bontsunk azok számára, a kik eddig nem mertek más sportklubban felvételre jelentkezni, vagy attól féltek, hogy ott esetleg felekezeti mivoltuknál fogva nem vétetnek fel”.⁵ 1914 előtt számtalan cionista egyesület alakult Közép-Európában, az *Encyclopædia Judaica* a Hakoah Wient, a Bar Kochba Berlint és Hagibor Prahát tartja a legnagyobb zsidó sport-

kluboknak. Az első cseh zsidó sportegyesület az 1899-ben alakult Bar Kochba Ostrava volt, majd az 1900-as évek elején minden nagyobb cseh városban alakult zsidó/cionista klub: Olomouc és Uherské Hradiště 1901, Prostějov 1903, Přívoz 1905, Znojmo 1906, Brünn, Prága és Boskovice 1908, Jihlava és Mikulov 1910, Hagibor Praha 1912, Břeclav, Mislice, Miroslav és Hakoah Olomouc 1913, Chomutov, Hodonín és Kroměříž 1914.⁶ Igen népszerű volt a cionista sportmozgalom az Egyesült Államokban, de létrejöttek az első palesztinai sportkörök is (az elsőt a Hakoah Wien játékosai alapították Jaffában).⁷ E klubok futballistái kék-fehérben játszottak, és *deklaráltan* zsidó csapatok voltak. Mezőikre Dávid-csillagot varrtak, a „dicső múltra” emlékeztető vagy erőt, bátorságot sugárzó héber nevet viseltek, önképük szerint nem a sportélet „átlagos” szereplői, hanem *zsidó sportemberek* voltak (a „zsidó egyesületek” két típusa közötti különbséget jól érzékelteti, amikor – állítólag – egy MTK–VAC mérkőzésen az MTK szurkolói *Rajta magyarok!*-kal, a VAC drukkerai viszont *Előre Izrael!*-lel biztatták csapatukat⁸).

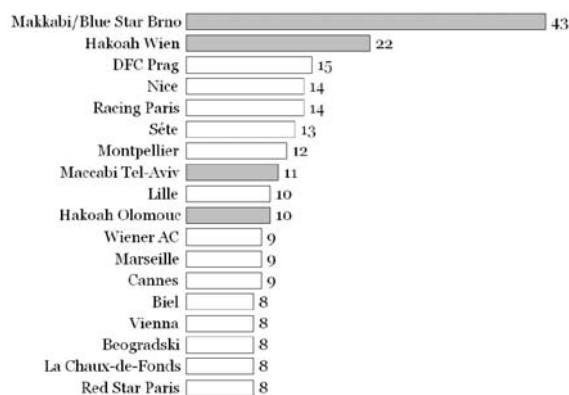
Az első világháború után a cionista sportegyesületek száma az egész világon megugrott (bár nem bizonyítható, hogy e klubok mindegyikének valóban köze lett volna a cionista mozgalomhoz).⁹ Zsidó egyesületek alakultak Győrben, Sopronban, Debrecenben éppúgy, mint Bernben, Baselben, Zürichben, több német városban. Bécsben az 1920-as évek elején már húsz cionista klub működött (például Hakoah, Hechawer, Kadima, Unitas, Hasmonea), az egykori Monarchia területén pedig kis túlzással naponta születtek zsidó sportkörök. Források ugyan nem állnak rendelkezésemre, de úgy gondolom, hogy az új klubok alapításának hátterében több ok húzódnak meg.

- A felbomlóban lévő soknemzetiségű Monarchiában az ébredező nemzeti gondolat nyilván a „kevésbé asszimilált” zsidókat sem hagyta érintetlenül. Különösen élesen jelentkezett ez – nem véletlenül említettem az asszimiláció alacsony fokát! – Magyarországi keleti részein. Ekkoriban alakult a Máramaroszigeti Sámson, az újvidéki Júda Makkabi, a debreceni Makkabea, a kolozsvári Hagibor, a temesvári Kadima és a nagyváradi Makkabea.
- A cionista sport számára kitüntetett szerepet játszottak a Monarchia soknemzetiségű vá-

rosai, ahol emberek tömegei a háború utáni években keresték (sokszor új) identitásukat. Több cseh városban akár két-három etnikai alapon szervezett klub is működött, s ebből a szempontból látványos szerepet játszott Brünn. A nyugat-morva labdarúgó-bajnokság (Západomoravské Mistrovství) kiemelkedő csapata, a Židenice Brno mellett három sportegyesület már nevével is jól reprezentálta, milyen sokszínű is lehetett egy város a felbomlott Monarchiában (Makkabi Brno, Vorwärts Brünn, Moravska Slavia Brno). 1888-ban a 80 000 lakosú város 60 százaléka, 1900-ban a 107 000 lakos 64 százaléka volt német. 1919-ben (amikor a zsidókat külön etnikumként tartották számon) már 210 000 volt a város lakossága, a németek aránya 25 – zsidókkal együtt 27 – százalékra apadt. A zsidók száma az *Ottův Slovník Naučný* cseh lexikon szerint tartósan – 1888-ban és 1919-ben is – 5500 volt, míg az *Encyclopedia Judaica* adatai szerint 1869-ben 4500, 1930-ban 10 200 zsidó élt a morva városban (akik közül 3300 volt „deklaráltan” zsidó *nemzetiségű*). A gyorsan fejlődő város nemcsak a nagyarányú cseh bevándorlásnak, hanem az identitásváltásnak is köszönheti etnikai viszonyainak gyors átrendeződését (1900-ban még 69 000, 1919-ben már csak 52 000 – zsidókkal együtt 57 000 – német lakott a településen).¹⁰

- Jogos feltételezésnek tűnik az is, hogy e klubokat több helyen egyfajta önvédelmi szervezetnek szánták. E szempontból szintén árulkodónak tarthatjuk, hogy zsidó sportegyesületek nagy számban jöttek létre a román megszállás, majd fennhatóság alá került magyar területeken. E városok zsidósága minden bizonnyal sokat tudott a regáti hitsorsosaikkal szemben megnyilvánuló „toleranciáról”, s igyekeztek fiataljaikat megszervezni. Az sem kizárt azonban, hogy e klubok alapítása – az előző gondolatmenettel szemben – jelzés volt az új hatalomnak („zsidók vagyunk, nem magyarok”).
- Végül – és itt igazán példaértékű a Makkabi Brno szerepe – e klubok közül több is aktívan kapcsolódott be az ekkor kialakuló futballgazdaságba. A (polgári) szabadidő megjelenése, annak eltöltésének új formái, illetve a régióra jellemző identitáskeresés következtében rövid időn belül a futball, mint az identitás megélésének kiváló terepe, jelentős társadalmi pozíciókra tett szert. A háborút kö-

vető években rohamosan nőtt a mérkőzések látogatóinak száma, akiknek – hogy érdeklődésüket folyamatosan fenntartsák – jó minőségű focit kellett bemutatni. A háború előtt az FTC és az MTK, illetve a Sparta és a Slavia rivalizálásának következtében a magyar és a cseh főváros a kontinentális futball központjaivá váltak. A világszínvonalon játszó budapesti labdarúgók viszont a háború után egy olyan városban éltek, ahol minden napos egzisztenciális gondokkal találták magukat szembe: sokan vidéki klubokba léptek át, mások, futballtudásukat kihasználva egy jobb élet reményében külföldre távoztak.¹¹

1. ábra

A legtöbb magyar labdarúgót foglalkoztató klub
1919 és 1944 között (kiemelve a zsidó csapatok)¹²

MAGYAR ÉS ZSIDÓ FUTBALLISTÁK CSEHORSZÁGBAN

Az FTC és az MTK 1919-es német és osztrák túráján több játékos is külföldön maradt, majd a Budapesthez közelebb eső és a háborút kevésbé megsínylő erdélyi és felvidéki városok futballcsapataiban számos – kevésbé ismert – labdarúgó talált új otthonra. A csapatok mellé mecénások szegődtek, akik saját vállalatuknál, üzletükben alkalmazták a Budapesten munkát nem találó játékosokat. A szponzorálás, „játékos-csábítás” e módja súlyosan sértette az érvényes amatőrszabályokat. Ezek alapja az 1880-as *oxfordi amatőrszabályzat*, amely szerint *amatőr* az, aki sem versenyzőként, sem trénerként „az életfenntartásához szükséges eszközökért a sport semmilyen ágát nem kultiválta”. A Makkabi – még számos klubhoz hasonlóan – megsértette a szabályokat, vagyis elvileg játékosait,

Hřiště **MAKKABI** Sportplatz

5h **1.** **5h**
odpol. **Květen - Mai** nachm.

S.C. RAPID
versus
MAKKABI

Tiller
Regnat Poppovich
Klär Brandstätter Nietsch
Wondrak Uridil Kuthan Bauer Wessely

A Makkabi–Rapid Wien mérkőzés reklámja

(Forrás: Moravsky zemsky archiv Brno)

vezetőit a csehszlovák labdarúgó-szövetségnek profivá kellett volna nyilvánítania és örökre eltiltania. Erre azért nem került sor, mert az amatőr szabályokat Közép-Európában az 1920-as évek elején szinte minden élvonalbeli klub megsértette, a Makkabi Brno esete azért érdekes, mert a szabályszegést leplezetlenül és minden más klubot felülmúlóan üzte.

1924-ig a budapesti labdarúgók számára „legcsábítóbbaknak” a csehországi és felvidéki egyesületek bizonyultak (később, 1924 és 1926 között az osztrákok és olaszok, majd 1932-től a profi bajnokságot indító franciák és a svájciak).¹³ A legjobb prágai klubok a magyar élcsapatokéval azonos színű futballt játszottak, ráadásul anyagi helyzetük jobb volt, mint a szintén vonzó osztrák egyesületeké.¹⁴ Ha egy játékos bevált – többnyire ez történt –, akkor visszatért Budapestre, hogy néhány korábbi társát meggyőzze, érdemes lenne vele tartania. A szlovákiai kluboknak például Bobor György, a háború után a felvidéki Galgócra (Hlohovec),

majd Prágába távozó egykori MÁV-játékos toborzott futballistákat. Egyik játékos társával két-három hetente jöttek Budapestre, a Kálvária téri Kossuth Kávéházban várták a kivándorolni kész labdarúgókat. A fő „szipkázók” kezdetben cseh–német csapatok voltak – Teplice, Aussig, Karlsbad, Brünn, DFC –, akik „játékoscsábító ügynököket” küldtek Bécsbe, Drezdába és Lipcsébe. Az osztrákok és németek azonban a játékosvándorlást szabályozó kartellt kötötték a cseh–német szövetséggel, amivel megakadályozták játékosaik elszívását, ám így a csehországi klubok látókörébe a budapesti labdarúgók kerültek. 1921 elején a prágai németek csapatának (Deutscher Fussball Club Prag – DFC) képviselője hat budapesti játékosal is tárgyalt, míg Goldmann Dundy, a Hagibor Praha egyik vezetője, VAC- és Ekszerész-játékosokkal találkozott, taxit, vacsorát fizetett nekik, és arra akarta őket rávenni, hogy menjenek vele Prágába.¹⁵ A *Sportlap* szerint a „cseh–német” városok klubjainak módszere „a középkori rablóvilágot juttatja ismét eszünkbe. Ez a hatalmas ország rész, kifejlett sportcentrumával kinyújtotta polyp karjait a magyar játékosok felé és egymásra szívja őket magához. Tegnapi még csak az amúgy is szlovák területen levő magyar játékosok kellettek neki, ma már Budapestig dugta szívcsápjait és falánksága egyre tűrhetlenebb méreteket ölt.”¹⁶

A magyarok – a németekkel és osztrákokkal ellentétben – nem tudták játékosikat visszatarítani, ugyanakkor a vándorlás iránya is folyamatosan áttevődött a morva városok felé. 1923-ban „Proznitzból nem szívesen látott vendégek érkeztek Budapestre. Neumann úr és kísérelője »kisegítő munkásokat« keresnek a proznitzi posztógyár részére és csodálatosképpen csak jó csatárok tudják elvégezni azt a munkát, melyre Csehországban – úgy látszik – nem találtak megfelelő szakembereket.”¹⁷ Selmeci József három prostějovi játékosról tesz említést (a napilapok sem jelöltek meg többet konkrétan), de Balasits Mihály (Hakoah Olomouc) szerint a prostějovi Makkabiban nyolc pesti játékos futballozott.¹⁸ Több budapesti labdarúgó szerepelt a Hakoah Olomoucban is, de a morva-zsidó csapatok – s ez elmondható az erdélyi zsidó klubokról is – jórészt gyengébb képességű játékosokat szerződtettek kisebb játékerőjű, zsidó hátterű fővárosi csapatokból. Amikor 1923-ban a csehországi magyar kivándorlás már kritikus méreteket öltött, a budapesti sportsajtó kényszeredett

malíciával írt a cseh egyesületek szipkázásairól. Amikor 1923 augusztusában Rosner Ernő, a Hakoah Olomouc játékosa a klub két vezetőjével Budapestre érkezett, s magukkal vitték Seiden Jenőt, az UTSE válogatott játékosát, a *Nemzeti Sport* fanyar humorral állapította meg: „Mikor kitudódott, hogy Seiden műszerész: a felfedezőtársaság megállapította, hogy az olmützi Makkabeába (helyesen: Hakoahba – Sz. P.) úgy kellene egy műszerész, mint egy falat kenyér. Belátta ezt Seiden is, s tekintettel az olmützi nagy műszerész-szükségre szombaton este elutazott.”¹⁹

Magyar (budapesti) futballisták Csehországban
1919 és 1926 között²⁰

A csehszlovákiai német, illetve zsidó egyesületek működését a cseh sportpolitika is elősegítette. Európában egyedülálló megoldást választottak, hisz a sokszor eleve etnikai elven szerveződő egyesületeiket ilyen módon osztották sportszövetségekké is.²¹ Az ország sportéletét a Československá Športová Obec irányította, amely alá öt nemzetiségi szövetség tartozott. Prágai központtal működött a csehszlovák, Brünnben a német, Pozsonyban a magyar, 1924-től Prágában – 1933-tól Brünnben – a zsidó (Svaz Makkabi Československý), Třinecben a csak papíron létező lengyel sportszövetség. Ezek alá tartoztak a különböző futballszövetségek, melyek nemzetiségi bajnokságokat rendeztek (a zsidó futballszövetség 1919-ben alakult meg Brünnben). A nemzetiségi dimenziót viszont átmetszette a területi, ugyanis e bajnokságokat kerületekben (Župa) rendezték. Ilyenből legtöbb a „csehszlovákoknak” volt, így például a profizmus 1925-ös bevezetéséig az ismert prágai csapatok a Középcseh Kerület bajnokságában küzdöttek (Mistrovství Středočeské Župa).

Zsidó bajnokság kettő volt, egy csehországi és egy szlovákiai, vagyis a zsidó klubok két kerületi bajnokságban szerepeltek.²²

A MAKKABI BRNO SZÜLETÉSE

1908-ban a brünni Veritas akadémiai egyesület tagjai alapították meg a Judischer Turnverein, zsidók korábban többnyire német egyesületekben sportoltak (ilyen volt a Deutscher Turnverein, a Brünnner Turnverein vagy a Deutscher Fussballklub). A Dr. Beer által vezetett zsidó klub meglehetősen szerény körülmények között kezdte működését, az egyesület első tagjai a Nové utcai fiúiskolában gyakoroltak. 1913-ban a nyugat-osztrák zsidó egyesületek képviselői Bécsben ültek össze, ahol elhatározták, hogy klubjaikat Makkabinak fogják nevezni, de a Makkabi Brno hivatalosan csak 1919-ben alakult meg.²³ Pár év múlva viszont a morva város gazdag textilgyárosai és a magyar álamatőr futballisták alaposan felkavarták e kis zsidó klub életét. A századfordulón mintegy 60 textilipari létesítmény volt a Brünnben, melyek vezetői kulcsszerepet játszottak a Makkabi felvirágoztatásában. A Makkabi Brno is azon egyesületek sorába tartozott, melyek 1919-ben cionista néven alakultak, azonban a következő évek futballkonjunktúrája elhomályosította a klub ideológiai színezetét. Az osztrák egykori nagy alakja, az egyébként zsidó származású Hugo Meisl 1921-ben joggal jegyezhetette meg, hogy a háború után „példátlan virágzásnak indult a korlátlan tőkék felett rendelkező zsidó nemzeti sportmozgalom”.²⁴

Az évtized elején a brünni csapatok Prágából és Bécsből csábítottak magukhoz játékosokat, a Makkabiban a helyiek mellett néhány szerényebb képességű magyar és osztrák zsidó játékos futballozott. 1921 nyarán szerepelt először a Makkabi a magyar híradásokban, amikor a zsidó sportszövetség pozsonyi ünnepélyén rendezett futballmérkőzésen 3:1-re legyőzték a pozsonyi Makkabit. A brünni csapatban öt budapesti, három bécsi, két prostějovi és egy prágai játékos szerepelt.²⁵ 1921 már a sikerekről szólt: a Makkabi Brno 16 mérkőzésen szerepelt, és egyszer sem talált legyőzőre. Legnagyobb sikerüket 1921 őszén érték el, amikor döntetlent értek el városi riválisukkal, a Sparta Prahát legyőző és a skót Aberdeennel döntetlent játszó Moravska Slaviával. A külföldi játékosok ter-

Obitz Gábor

(Forrás: Magyar Testnevelési és Sportmúzeum)

mészetesen nem ingyen játszottak. Amikor például egy győztes mérkőzés után a Makkabi alelnöke az öltözőben megköszönte futballistáinak a szép játékot, a magyar, később az osztrák válogatottban is szereplő Nemes-Neufeld Sándor mindössze annyit válaszolt: „Was bedanken Sie das Spiel, wir bekommen dafür Zahlung!” („Mit köszöni a játékot, megfizetnek érte!”)²⁶

A Makkabi 1922-ben vásárolt területet új sportlétesítményének Pisárkyn (a „Riviérán”, a későbbi Vörös Csillag – Rudá hvězda – területen). Pisárky igazi „sportkombinát” volt: lehetett futballozni, atletizálni, teniszezni, kosárlabdázni, lovagolni, de gyerekeknek is szerveztek nyári táborokat.²⁷ A klub tehát professzionizálódott: a bécsi *Sporttagblatt* szerint „A Makkabea másfélmillió (osztrák korona – Sz. P.) költséggel hatalmas tribünt, öltözőt és kávéházat épített, csődbe került és a játékosokat 1922 tavaszán szélnek eresztette. Hónapokig saját nevelésű játékosaival próbálkozott a Makkabea, de csúfosnál-csúfosabb kudarcok érték.

Közben a Makkabea élén álló hirtelen meggazdagodott posztókereskedők rendbehozták az egyesület pénzügyeit, mire újból megkezdődött a játékosvásárlás.”²⁸ A vezetők tetszését korábban alighanem megnyerhették a magyar játékosok, 1922 elején ugyanis már alaposan „bevásároltak” a magyar fővárosban. Az első „nagy név” 1922 márciusában érkezett Brünnebe, a tízszeres magyar válogatott Feldmann Gyula személyében. Klubja, az MTK nem emelt kifogást távozására ellen, így a civilben szabó futballista a számára kiszemelt konfekciós üzletben. A Tanácsköztársaság után a pozsonyi, majd a brünni Makkabihoz szerződött Künstler József rábeszélésének köszönhetően az FTC egykori válogatott játékosa, Nikolsburger Rezső is hamarosan a brünnieket erősítette. A Makkabi Brno és Künstler „egyszerű” módszerekkel dolgozott: „megvásárolták” a játékost. A pozsonyi labdarúgó 1922 májusában Budapestre utazott, ahol Nikolsburgernek 15 000 korona előleget adott. A *Sportbúrlap* szerint „könnyű elképzelni, hogy ez az összeg milyen hatással volt a játékosra, aki egy összegben 10 000 koronát nem vallott még tulajdonának.”²⁹ 1922 tavaszán szerződtették a KAOE kapusát, Zsigmond Vilmost, illetve a ferencvárosi Schwarz Ernőt is, akik sokáig erősegei voltak a csapatnak. A morva együttes gerincét ekkor már – a jobb felvidéki egyesületekhez hasonlóan – budapesti játékosok alkották. A labdarúgók jó részét viszont magyar egyesületük jóváhagyása nélkül igazolták le, ezért 1922 áprilisában a magyarok bojkottra készültek a Makkabi Brno, a Kassai Törekvés és az Ungvári TK ellen, „mint a profi üzelmek legjobb istápolóira s a pesti futballisták előzékeny patronusaira”.³⁰

A PROFESSZIONIZMUS ÚTJÁN

A csődbe jutott csapatot 1923 elején szervezték újra a város posztókereskedői, a Makkabi ekkor „szabadult meg” végleg cionista gyökereitől: pusztán „ideológiai” okokból ugyanis indokolatlan lett volna kiváló játékosokat összegyűjtve Európa egyik legjobb csapatát kiállítani. Anyagi hasznot azonban több forrásból is remélhettek. Tudjuk, hogy a régió csapatainál, a klubhelyiségekben, kávéházakban rendszeresen, nagy összegekben fogadtak mérkőzésekre (titokban, hisz a nemzetközi labdarúgó-szövet-

ség, a FIFA szabályai a „futball-totalizatórt” – ennek rövidítése a *totó* – szigorúan tiltották). Bevételt remélhettek a mérkőzések rendezéséből is, emlékezzünk, hogy a Pisárkyn „hatalmas tribünt építettek”. A legnagyobb haszonnal azonban a külföldi túrák kecsegtettek, a Makkabi Brno rövidesen Európa több nagyvárosában is feltűnt. Ám a túrákhoz jó játékosok is kellettek, s a magyar gazdasági viszonyok még korántsem voltak olyan kedvezőek, hogy megfelelő állásajánlatokkal ne tudtak volna kiváló budapesti labdarúgókat magukhoz csábítani (akik közül ráadásul egyre nagyobb számban tűntek fel keresztények!). A magyar sportsajtóban állandó „téma” lett az 1923-ban – az ismert források szerint – 17 (!) budapesti játékost szerződtető Makkabi. Az „amatőr-keresztény-magyar-nemzeti” futball megszállott purifikátorának képében megjelenő, szélsőjobboldali *Magyarország* is egyre gyakrabban vetette „vigyázó szemét” a cseh-zsidó egyesületre. A szélsőjobboldal vezető napilapjának másfél évig adott témát a csapat, az alábbi idézet jól szemlélteti, hogy a lap miképp interpretálta a Makkabi magyarok felé fordulását: „Maga az egyesület is a cionista világjelvény jegyében született meg, mert egynéhány fanatikus orthodox-cionista (sic!) fejébe vette, hogy az idegenek verejtekéből gyümölcsötvetett budapesti és bécsi siberikerek után, a faji propagandára mindennél alkalmasabb sport terén lobogtassa meg a cionista jelvényt. Ehhez természetesen sportsikerek, győzelmek kellettek, amelyek a »faji erőt« hirdették volna. Minderre azonban a magukfajtajú cseh-morva zsidók alkalmatlanok lettek volna, gyengemellű, rosszlábú, vézna, nagyorrú (sic!), girhes alakok, akiket egy beljűk lött labda menten harcképtelenné tett volna, és ezért Budapestre küldték jólfizetett ügynökeiket, hogy innen csábítsák el Brünnebe a csapatra való, zsidót, keresztényt egyaránt. Jólfizetett, munka nélküli állásokkal, ruha, lakás, és teljes ellátással szervezték meg ezt a fehér rabszolgatartást, amely legjobb játékosaitól fosztott meg sok budapesti egyesületet.”⁵¹

1923 elején több budapesti játékosal erősödött a Makkabi, s mivel ekkor már a csapat közel fele magyar válogatott játékos volt, a *Nemzeti Sport* tudósítót küldött ki Brünnebe. A *futballváros* című vezércikkéből⁵² megtudjuk, hogy a klub törzshelye a *Café Tonethof*ban található, elnökük németül beszél, Kellnernek hívják, és „bántóan gazdag” posztó-nagykereskedő. „A Café

Tonethofban a Makkabi klubtagjai közül csupán úrimodorú, választékos eleganciájú és szemlátomást bőséges anyagi jólétben élő sportembert ismertem meg, akik – ezen csodálkoztam a legjobban – túlságosan őszintén beszélnek. Nem tagadják, hogy ifjúságuk és más számbavehető játékosanyaguk sincsen, mint amit Budapestről importálnak és nem titkolják, hogy tavaszi csapatuk játékereje kizárólag attól függ, hogy milyen gárdát sikerül Budapesten összeállítaniok.” A futballisták tekintélyes összegeket kaptak játékukért, Feldmann Gyula havi 3500 cseh koronát (275 ezer magyar korona) keresett, többen 2000 koronát.⁵³ A kiváló körülmények között élő játékosoknak csak a futballra kellett koncentrálniuk. Schwarz Ernő és Obitz Gábor például a lakásért és az ellátásért havi 540 cseh koronát fizetett (állandó vendégek voltak Antonie Chmelnél, a Mutternél, „aki minden jóval elhalmozza őket”), összes kiadásuk 700–750 korona volt. Tiszta hasznuk így havi 1250 cseh korona, azaz mintegy 100 ezer magyar korona körül lehetett, amit „Budapesten a lakáson és tökéletes étkezéssel kívül képtelenek volnának megtakarítani”. A klub vezetőinek foglalkozása miatt a ruházódásukat tudták legegyszerűbben megoldani. Szövetet nem kellett venniük, „mert a brünni posztókereskedők minden minőséggel és minden árnyalattal ellátják őket és különös örömeikre szolgál, ha ezeket a ruhákat valóban fel is veszik”. Az év végén például Obitz elmondhatta magáról, hogy 45 rend ruhája és 3 télikabátja van...

DÉL-EURÓPA VONZÁSÁBAN

1923 tavaszán kiderült, hogy a klub miért „vásárolt be” és miért volt olyan bőkezű futballistáival. A Makkabi ekkor indult első nagy európai túrájára: Spanyolországban 18 nap alatt 10 mérkőzést játszottak (amiből hetet megnyertek és csak három veszítettek el). A Barcelonától ugyan 4:1-re és 2:0-ra kikaptak, de a Zsigmond – Feldmann, Fischer – Tomson, Reiner, Weisz – Rázsó, Schwarz, Obitz, Nikolsburger, Czeizler összeállítású csapat 3:1-re legyőzte a Real Madridot. A játékos-edző, Feldmann Gyula elmondta, hogy a spanyol újságírók „a Makkabea stílusában csak a legjobb angol proficsapatokat látták játszani”. Nem is csoda, a Makkabiban szereplő játékosok alapján a csapatban akár a magyar válogatottat is felismer-

hetnének (a csapatban Tomson volt a kakukktojás – bár a *Sportlap* egy korábbi száma említést tesz az MTK második csapatában játszó Thomson nevű játékosról, aki később az újvidéki Makkabiban, majd Zágrábban, Bécsben és Prágában játszott).

1923 nyarán a szabadságát Budapesten töltő Schwarz Ernővel készült interjúból kiderült,³⁴ hogy a Makkabi egy év alatt 47 mérkőzést játszott, s ezzel igazán sikeres évadot tudott magamögött. A Real Madrid mellett több kiváló osztrák csapatot is legyőztek: Bécsben 5:2-re verték a Viennát, Brünnben a Rapid, a Wacker és Hertha Wien kapitulált a Makkabi előtt. Schwarz joggal mondhatta: „A mi csapatunk annyira összeszokott és olyan jó, hogy Brünnben például egyetlen magyar csapat sem tudná megverni.” Bebizonyosodott az is, hogy egy közép-európai csapat megfelelő erősítésekkel képes lehet egy prosperáló klub létrehozására: a Barcelonától ugyanis – minden költségen felül – 40 000 cseh koronát kaptak, vagyis két mérkőzésen megkeresték a játékosok kb. kéthavi fizetését, mindezt a nyugati klubokéval versenyképes fizetések mellett. Schwarz ugyanis elmondta, hogy a Barcelona le akarta igazolni, de ő visszautasította a katalán klub ajánlatát, mivel Brünnben jól keres, ráadásul Budapest közelsége is vonzó számára.

A sikerek arra ösztönözték a klub vezetőit, hogy tovább erősítsék csapatukat. A Makkabi már nemcsak cionista, de zsidó gyökereit is végképp elszakítva, 1923 nyarán a magyar élvonalban szereplő Törekvés három kiválóságát (Hirzer Ferenc, Weisz Árpád, Hajós Árpád) igazolta le, így a kezdőcsapatban már csak magyar és (a kapus kivételével) válogatott játékosok voltak. A *Magyarország* meg is jegyezte, hogy az új játékosok „a címeres magyar dressz helyett a nemzetközi hatágú csillagot fogják a mellükre varrni”. A csapat 10 válogatott játékosa pályafutása során összesen 83-szor (!) szerepelt a magyar válogatottban (zárójelben a válogatottság száma): Zsigmond (–) – Feldmann (10), Fischer (9) – Reiner (1), Hajós (2), Nikolsburger (1) – Rázsó (5), Schwarz (2), Obitz (15), Hirzer (32), Weisz (6). E csapatból négyen voltak keresztények (Zsigmond, Hajós, Obitz, Hirzer), vagyis a 83 összes válogatottságból a zsidó játékosok alig 40 százalékot mutattak fel. Ez azt jelenti, hogy a klub professzionálisan működött, hiszen a labdarúgók kiválasztásánál nem a származás, hanem a futballtudás döntött.

1923-ban egy elszigetelt cionista csapatból sikerült egy jól működő futballprojektet létrehozni. A *Nemzeti Sport* szerint a Makkabi olyan játékosgárdát toborzott, amellyel már nyugodtan mehet spanyol, belga, holland, svéd túrára, a fő célkitűzésük pedig, hogy a csapat Dél- és Észak-Amerikába is eljusson. (A Makkabi előtt vélhetően a Teplitzer FK példája lebegett, a cseh–német klub 1922 nyarán–őszén hosszú, dél-amerikai túráján annyi pénzt gyűjtött, hogy ki tudta fizetni tetemes adósságait.) 1923 nyarán a játékosok egyébként is magas fizetését 25 százalékkal emelték meg, Obitz és Nikolsburger pedig egy prosperáló mázólo-céget nyitott.³⁵ Ősszel már a tartalékcsoportot is magyarokkal töltötték fel, az egyesület ekkor már közel húsz budapesti játékost foglalkoztatott, Brünnben pedig egy magyar játékosokat zsidó egyesületekhez kiközvetítő „elosztó iroda” is működött. Az eredmények nem is maradtak el. Novemberben, Bécsben 4:1-re győzték le 30 000 néző előtt (!) az 1922/23-as osztrák bajnok Rapid Wient, majd Prágában 7:1-re a Čehie Karlínt, a cseh bajnokság bronzérmesét, az ezüstérmes Slavia Praha pedig csak az utolsó pillanatban tudta 3:3-ra alakítani mérkőzésük végeredményét. A *Nemzeti Sport* azt is megemlítette, hogy a Makkabit tavasszal még 3:0-ra legyőző Sparta Praha egyik vezetője majdnem a vonatról szedte le a hazautazókat, hogy velük is játszanak egy mérkőzést.³⁶

A csapat már-már európai hírnévre tett szert. „A bécsi sajtó a legnagyobb elismerés hangján ír a brünni fiúk játékaról és a csapatot jobbnak tartja a budapesti csapatoknál is”, a Slavia elleni mérkőzésükről pedig azt olvashatjuk, hogy „a brünni csapat mai vendégszereplése általános vélemény szerint a szezon legszebb mérkőzését hozta”.³⁷ A budapesti újságírók egyre nagyobb büszkeséggel írtak az egyre gyakrabban „magyar csapatként” aposztrofált Makkabiról. Bécsi mérkőzésük után például a *Sportbúrlap* azt írta, hogy a játékosok „a Makkabi lobogója alatt szereznek hírt és dicsőséget – a magyar sportnak. Mert akárhol is játszik a Makkabi, mindennütt tudják, hogy magyar játékosok a cseh–német (sic!) csapat tagjai.”

1923 végén a csapat egy 15 mérkőzésből álló, de rosszul szervezett olasz–spanyol túrára indult (csupán egy tartalék játékost vittek magukkal, a Hakoah Olomouctól kölcsönként Seiden sérült volt, Eisenhoffer pedig nem kapott játékengedélyt, így első mérkőzésükön a csapatot kí-

sérő, bizonyos Morgen úr is beszállt játszani). December végén 0:0-t játszottak a Legnanóval és a Speziával, 3:1-re verték a Sampierdarenesét és ugyanilyen arányban kaptak ki az Alesandriától. Torinóba utaztak, ahol az állomáson katonazenekar fogadta őket, vendéglátójuk, a Juventus klubhelyiségében ebédeltek, majd 2:1-re legyőzték a mindmáig legsikeresebb, ám akkoriban még nem különösebben erős olasz csapatot. Mivel a Barcelona csak februárban tudta volna fogadni a Makkabit, a játékosok visszatértek – Budapestre. A túra a spanyol kitérő elmaradása ellenére is sikeres volt. Olaszországban előfordult, hogy a kontinens legjobb csapataként hirdették a Makkabit (az olasz sajtó azt is megírta, hogy „a csapat Brünnbe vándorolt magyar fiúkból áll, akik magyar szívvel és nyelvvel Csehországnak a színeit képviselik”). A Legnano edzője, Schöffler Imre azt is elmondta, hogy „A túrázó csapatok közül a legnagyobb érdeklődés a Makkabi játékát kísérte, mert tudta mindenki, hogy a csapat csak névleg cseh. Valóban gyönyörűséget keltő látvány volt a labdának az a mesteri kezelése, az olaszok előtt még eddig ismeretlen trükkök sokasága, amit a brünni Makkabi ex-magyarjai itt bemutattak.”⁵⁸ A kiváló tréner szerint azonban a Makkabi nem pályázhat „Európa legjobb csapata” címére, mivel több hiányossága is van (játékuk csupán két játékosra, Weiszre és Hirzerre épül, másrészt testtel és fejvel gyengék). Talán e hibák kiküszöbölésre merült fel még januárban, hogy edzőnek megnyerik a magyar futball emblemikus alakját, Schlosser Imrét...

A MAKKABI HANYATLÁSA
– A BLUE STAR SZÜLETÉSE

Néhány hónapos csend után májusban a Makkabi ismét jelezte, hogy az európai élmezőnyhöz tartozik: Bolognában 1:1-et játszott az olasz válogatottal (a mérkőzésről beszámoló párizsi *L'auto* egyébként Makkabi Budapestnek nevezte a csapatot). 1924 viszont a közép-európai labdarúgásban a rendcsinálás éve volt. Tavasszal a cseh labdarúgó-szövetség a zsidó szövetségnek megtiltotta, hogy a felügyelete alá tartozó csapatokban keresztényeket foglalkoztassanak. A Makkabi Brno vezetőinek választaniuk kellett: megszüntetik cionista jellegüket vagy nem zsidó játékosait kizárják a klubból. A *Magyarország* jellemző kommentárja: „A kibérelt

Feldmann Gyula

(Forrás: Magyar Testnevelési és Sportmúzeum)

keresztény őserővel kendőzgették tehát saját fajhiúságukat, bár közben nemegyszer mesébe illő ígéretekkel akarták rábírní a négy játékost, hogy tagadják meg a hitüket és esküdjenek fel

az ő zászlajukra.”³⁹ A szélsőséges lap azonban egy alaptalannak semmiképp sem nevezhető sejtését is megosztotta az olvasókkal, miszerint a prágai központi szövetség erélyes rendcsinálása mögött az áll, hogy a keresztény játékosokra a Sparta Praha vetett szemet. A szövetség határozata négy magyar keresztény játékost, tulajdonképpen a csapat gerincét érintette (ketten – Obitz és Hirzer – el is hagyták a klubot). A csapat egységét viszont egy másik morva-zsidó csapat is veszélyeztette. 1924 májusában a Makkabiból kilépett (majd később visszatért) Emmerling vezetésével már szervezték az első mérkőzésén nyolc magyarral felálló Hakoah Olomouc csapatát, melyről tudni lehetett, hogy brünni játékosokból verbuválódna.⁴⁰

1924 tavaszán Lembergben szerepelt a jelentősen meggyengült Makkabi, de még így is legyőzték a helyi Pogoit. Elvesztették azonban legfőbb erősségüket, a Brémába szerződő Feldmann Gyula játékos-edzőt. Feldmann éppen úgy tett, ahogy az egy igazi profihoz illik: „Én magam is még mindig a brünni Makkabi amatőr trénerre lennék havi 3500 cseh korona fizetéssel, ha egy turné alkalmával véletlenül Brémába nem vetődtem volna. Itt kaptam egy ajánlatot: 150 dollár havi fizetés, jutalomjáték, 1000 márka utazási költség. Az ajánlatot kedvezőnek találtam és egy évre leszerződtem.”⁴¹ Hirzer Hamburgot választotta, a csapatot 1924 nyarán további játékosok is elhagyták, a pótlásukra érkező magyarok (Siklóssy, Reisner, Pruha) pedig nem tudták pótolni a válogatott futballistákat.

Közben lezajlott a párizsi olimpia is, ahol sem az angolok, sem az osztrákok nem vettek részt. Az európai labdarúgó-közvéleményt így túlzás nélkül csupán az a kérdés foglalkoztathatta, hogy a cseh és magyar csapat döntőig tartó útját a spanyol, esetleg az uruguayi vagy az olasz válogatott meg tudja-e nehezíteni. Május végén a magyar csapat, soraiban két Makkabi-játékosal, Obitzal és Hirzerrel, illetve a Hakoah Wient erősítő Guttmannel könnyedén verte 5:0-ra a lengyeleket, míg a csehek 5:2-re Törökországot. A legjobb nyolc közé jutásért a csehek kétszer is 1:1-et játszottak a későbbi ezüstérmes svájciakkal, és sorsolással kiestek, a magyar csapat pedig Egyiptomtól szenvedett megmagyarázhatatlan, 3:0-s vereséget. A *Nemzeti Sport* sokat mondó vezércikkének címe a mérkőzésről: „Egész Budapest a párizsi katasztrófáról beszél. Hangulatkép »a magyar lab-

darúgás Mohácsa« utáni napról.”⁴² Kiderült, hogy költségkímélések miatt a magyar játékosok minősíthetetlen körülmények között, harmadosztályon utaztak, és egy nagyon rossz minőségű, sötét, „patkányjárta” hotelben szállásolták el őket. De a játékosok is sok kritikát kaptak. Kiderült, az egyik futballista korábban kijelentette, hogy „nem dupla tréning, hanem dupla zsebpénz kell”, és a játékosok „igazi érdeklődéssel csak anyagi kérdésekről beszéltek.”⁴³ Gömbös Gyula az olimpiai vereség ügyében a Parlamentben Klebelsberg Kunó kultuszminiszterhez interpellált, s a Makkabiról is ejtett néhány rossz szót. A *Magyarország* sokáig foglalkozott az olimpiai kudarccal, s természetesen a zsidó csapatokat és játékosokat tette felelőssé a történetek miatt: „A magyar színek kudarcát külföldről hazahozott, magyartalan érzésű, pénzzel megfizetett játékosok okozták és bűnükben részes az is, aki becsületes és arra érdemes magyar játékosok helyett ezt az osztrák és cseh zsidó egyletekből hazacsődített idegen hadat sorakoztatta föl Párisban a magyar futballsport presztízisének az érdekében.”⁴⁴ A csehszlovák csapat megalázó szereplése miatt Prágában is forrtak az indulatok, főképp miután néhány párizsi botrányos eset napvilágra került. Az egyik cseh válogatott játékos kijelentette, csak akkor játszik Svájc ellen, ha az olimpia után nyaralását finanszírozzák.⁴⁵ Jaroslav Bezecny szövetségi kapitány azzal dicsekedett játékosainak, hogy egyik éjjel titokban mulatni ment, egy alkalommal pedig kijelentette a labdarúgóknak, hogy „haza mehettek, mert Uruguay ügyis pozdorjává tör benneteket”.⁴⁶

A két ország olimpiai kudarcra több okból is kihatott a morva-zsidó klubok életére. A legnyilvánvalóbb hatás, hogy a magyar játékosok presztízse, „piaci értéke”, ha csak ideiglenesen is, de csökkent. Másrészt a játékosok titkos és tiltott pénzelésének fontossága is megkérdőjeleződött, hisz az államotörök megbuktak az olimpián. Ausztria 1924 őszén már profi bajnokságot rendezett, a csehek 1925 januárjában követték őket. E hatások figyelembevételével értelmezhető, hogy a cseh szövetség miért igyekezett a Makkabinál is „rendet csinálni”, s hogy miért csökkent a játékosait pénzelő cionista csapatok futballban betöltött szerepe. A Makkabi 1924. nyári meggyengüléséről hírt adó cikk szerint: „A többi cseh-zsidó üzleti vállalkozások, az olmitzi, prosnitzi mind hasonlóan állnak, a cseh szövetség is kezdi már ellenséges szemmel néz-

ni ezeket a csapatokat s így valószínűleg a kivándorolt magyar játékosok hamarosan »állás« nélkül maradnak.”⁴⁷

A Makkabi új, magyar játékosai közül többről kiderült, hogy valamelyik keresztény felekezethez tartozik. Ezúttal már nem kegyelmezett a zsidó szövetség, 1924 júliusában felfüggesztette a csapat játékjogát, így svéd túrájukról kénytelenek voltak lemondani.⁴⁸ A zsidó játékosok kijelentették, ha a keresztényeket elküldik, ők is mennek, így az egyesületnek le kellett volna mondania futballcsapatáról vagy ki kellett lépnie a zsidó sportszövetségből. A vezetőség ugyan a futballcsapat felosztása mellett döntött, ám a választmány egy része szeptemberben Blue Star néven újraszervezte a csapatot, amit a pozsonyi székhelyű magyar szövetség vett fel soraiba⁴⁹ (a *Magyarország* egyébként következetesen és gúnyosan Blaue Sternnek hívta a régi-új klubot). Tehát egy csehországi, először héber, majd angol nevű, zsidó kötődésű, budapesti zsidó és keresztény játékosokkal felálló klub egy szlovákiai magyar labdarúgó-szövetség tagja lett... Újabb játékosokat akartak szerződtetni (akik között magyarok mellett csehországi németek és német származású magyarok is feltűntek). Bresciából megszöktették az egykor óbudai Horváth Lászlót (az olaszok edzője, Payer Imre ragaszkodott játékosához), leigazolták az FTC-ből Hungler Jánost (akit a felesége Johann-nak szólított), a tescheni német Borgert, szóba került a budapesti Vasas kiváló játékosának, Takács Józsefnek a szerződtetése is. Takács nem lett brünni játékos, mint ahogy a legszenzációsabb igazolásnak ígérkező Schaffer Alfréd sem. A budapesti, német származású (szüleivel németül beszélő), magát kiválóan menedzselő Schaffer az első magyar futballvándor, igazi világpolgár volt. Egész Európát bejárta, 1923-ban a prágai Sparta játékosaként havonta állítólag 6000 cseh koronát keresett, amivel vélhetően a kontinens egyik legjobban fizetett labdarúgója volt. A játékosal tárgyalt a brünni klub, állítólag „Schaffer kapta volna a legtöbbet, ha marad, de az ő igényeinek a Blue Star »fiatal« volt.”⁵⁰

A Makkabi megerősítésének szándéka mögött egy nagyszabású túra terve állt. Mint tudjuk, a klub nyáron nem mehetett el Svédországba, a kiesett bevételeket csak egy nagyobb úttal tudták volna pótolni. Az amerikai út most sem valósult meg, azonban az olasz válogatott elleni tavaszi döntetlennek köszönhetően különösebb

nehézségek nélkül tudtak olaszországi mérkőzéseket lekötni. Számításait azonban a szövetség ismét keresztül húzta. Mivel Ausztriában ősszel profi bajnokságot vezettek be, néhány prágai csapat rendkívüli közgyűlést hívott össze, ahol elhatározták, január 1-jétől profi bajnokságot indítanak. Korábban viszont az egyes etnikai alszövetségek delegáltak egy-egy alelnököt a szövetségbe, most a szlovákiai MLSZ-t kihagyták a jelöltek közül. Az új rendszer miatt pedig bekérették az egyesületek papírjait, amikor kiderült: a Blue Star több játékosát szabálytalanul igazolta le, ezért a klubot fél évre felfüggesztették (a *Nemzeti Sport* szerint az igazolásokat nem jelentették be időben, a *Sportbírlap* szerint a nevek egy igazolási papíron szerepeltek).⁵¹ A szlovákiai magyarok labdarúgó-szövetségét tehát kettős sérelem is érte, egyrészt kihagyták a szövetség elnökségéből, másrészt végképp nyilvánvalóvá vált, hogy legerősebb csapatukat Prágában teljesen el akarják lehetetleníteni. A szövetség „harcra készült” a prágai központ ellen, mivel – hogy sajátos etnikai-felekezeti „koalíciókból” példát kapjunk: a csehszlovák labdarúgó-szövetség „csak magyar és zsidó egyesületeket és játékosokat mer megbüntetni, míg a csehek szabadon vétkezhetnek a játékszabályok és a szövetségi szabályok ellen”.⁵²

A FUTBALLPROJEKT VÉGE

1924 novemberének végén a Blue Star 2:0-ra legyőzte a Wiener SC-t, majd elkezdte féléves – később három hónaposra mérsékelte – eltiltását. A klub profi ligába benyújtott jelentkezését elutasították, sőt a csehszlovák szövetség fegyelmi bizottsága azt javasolta, hogy erre 1926 január 1-jéig ne is kerüljön sor. A szlovákiai MLSZ egyik vezetője elmondta, hogy „A Blue Star eredeti felállításában ugyanis olyan reprezentatív erőt képvisel, hogy bizony nagyon is veszélyeztethetné a cseh csapatok vezető pozícióit. Ezért bénította meg a magyar játékosokból álló brünni Blue Star működését. Kaotikus állapotot teremtett az egyesületben. Egyes játékosok kiléptek! Erre várt csak Prága!”⁵³

A december elején hazatért játékosok Budapesten értesültek a csapatukra nézve végzetesnek tűnő fejleményekről. Hunglert azonnal leigazolta az FTC, a két Weisz a VAC-ba tért volna vissza. A játékosoknak először meg kellett jelenniük az MLSZ Fegyelmi Bizottsága

Hirzer Ferenc a Juventus játékosaként

(Forrás: www.32.brinkster.com)

előtt, hogy ott amatőrségüket igazolják. Öt játékos közül négy a szokásos válaszokat adta: Brünneben dolgozott és játékaért legfeljebb minimális munkabér-megtérítést kapott, mire a bizottság kimondta amatőrségüket. Pruha Antal azonban érthetetlen módon mindent bevallott. A többiekkel ellentétben elmondta, hogy ő nem dolgozott, csak a futballból élt, akárcsak játékosársai.⁵⁴ Első ízben derült ki hivatalosan is, hogy a brünniek futballal keresték a kenyerüket. Természetesen nyílt titok volt, hogy Közép-Európában minden jobb csapat fizet játékosainak, ám ezúttal egy játékos vallotta be, hogy minden játékosársára 2200 vagy 3000 cseh korona fizetésért játszott. Az MLSZ Fegyelmi Bizottsága nehéz helyzetben volt, hisz Pruha vallomása miatt felmenteni nem tudták őket, viszont a profivá nyilvánítás azzal a következménnyel járt volna, hogy a játékosok ismét elhagyják az országot. Egyes vélemények szerint a brünni vezetők bírták rá Pruhát a vallomásra, mert esetleg így – más alternatívák híján – visszamentek volna Csehországba (Pruha egyébként egy hét múlva visszavonta vallomását, majd rövidesen ezt tette a vallomás visszavonásával is, és elutazott a morva városba). Az MLSZ Fegyelmi Bizottsága végül azért nem nyilvánította profinak a játékosokat, mivel ezt a magyarországi álamatőrökkel sem tették meg.⁵⁵

Már csupán a cseh szövetség engedélye hiányzott ahhoz, hogy a hazatért játékosok ismét Magyarországon játszassanak. Az MLSZ azonban hiába nyilvánította amatőrre a játéko-

sokat, a csehszlovák szövetség jelezte: hárman, még decemberben profi szerződést írtak alá a Blue Starnak, és mint profikat a cseh szövetség nem adhatja ki egy (hivatalosan) amatőr szövetségnek.⁵⁶ A magyar sportvezetők megalázó helyzetbe kerültek, többen szinte egymást váltva utaztak Brünnebe és Prágába, hogy a játékosokat visszaszerezzék (miközben Budapesten Weisz Árpád és Hajós Árpád szeretne volna összeszedni a csapatot, hogy visszatérjenek Brünnebe). Fodor Henrik, az MLSZ képviselőjeként Prágában, Kertész Vilmos, a feljutásra esélyes Ékszerész trénera, majd Klein Vilmos a klub elnöke Brünneben tárgyalt. Edmund Lang, a Blue Star elnöke kijelentette, hogy a magyarok igazolt játékosok, ők csak pénzért adhatják ki őket, és ha rövid időn belül nem térnek vissza a városba, feljelentik őket a cseh, a magyar és a nemzetközi labdarúgó-szövetségnél. Emil Stransky intéző megtette a klub ajánlatát is, a magyarok vihetik a játékosokat egyenként 4 millió magyar koronáért vagy 40 millióért mind egyiket (az Ékszerész mint amatőr klub nem fizethetett volna a játékosokért, de ekkora összeget egyébként sem tudott volna ilyen célra fordítani).⁵⁷ A Blue Star sem volt könnyű helyzetben, hisz nem léphettek be a profi ligába és már egy éve nem voltak túrán sem (a szerintük „igazságtalan bojkottért” 120 000 cseh korona kártérítést követeltek a csehszlovák szövetségtől). A csapat tavasszal komoly ellenféllel nem is játszott, s kénytelenek voltak elfogadni az MLSZ kompromisszumos ajánlatát: lemondtak a Magyarországon tartózkodó Rázsórol és Nikolsburgerről, cserébe az MLSZ a Brünnebe visszatért Pruhának és Horváthnak kiadta a játékedélyt.⁵⁸

A Blue Star még játszott a bécsi Crickettel, azonban a klub tönkrement, így kénytelenek voltak fuzionálni a német Brünner SK-val. A Blue Star adta a magyar profikat, a Brünner SK pénzt, pályát és 3-4 játékos, s az egykori zsidó Makkabi, majd magyar Blue Star, BSK–Blue Star néven a cseh–német szövetségbe kérte felvételét... Újabb túrákat szerveztek, de már szó sem volt Olaszországról, Spanyolországról vagy az Egyesült Államokról. Az úti cél június elején Erdély volt, Kolozsváron az Universita-teát és a Hagibort szemelték ki ellenfélnek. Június közepén Bécsben az öt magyar (köztük csak egy zsidó származású) játékosal felálló csapat 5:2-re legyőzte a Wiener SC-t, de a klub nem tudta fizetni játékosait, akik ezt bejelentették a szövetségnek. Mivel a klub továbbra is fi-

zetésképtelen volt, a játékosok szabadon igazolhatóvá váltak, és vélhetően 1925. július 4-én a Blue Star megszűnt.⁵⁹ Legalábbis így tűnt 1925 őszéig, amikor Emil Stransky futballigazgatója nyilatkozott a *Sportbírlapnak*. Az interjú hű képe a brünni csapat zavaros történetének: Stransky szerint a Blue Star nem szűnt meg, hanem szervezett akció folyik ellenük, mivel le akarták igazolni a Slavia Prahából a válogatott Jelíneket. Stransky szerint „anyagilag teljesen szilárd alapon nyugszik a klub, mert a klub vezetőségében nemzetiségre való tekintet nélkül Brünn egész nagyiparos-társadalma helyet foglal”.⁶⁰ Ez az utolsó, a magyar sajtóban napvilágot látott információ a brünni csapatról, később már csak visszaemlékezések jelentek meg.

A klub egy vészterhes időszakában a *Nemzeti Sport* megállapította: „Ahogy ma a brünni események állanak, rövid időn belül mélyreható változások várhatók és ennek nyomán a Blue Star alias Makkabi valószínűleg visszaérkezik a fejlődés ama fokára, amelyen négy évvel ezelőtt állott és amely: *ismét a nullával egyenlő*” (kiemelés az eredetiben).⁶¹ A BSK–Blue Star megszűnt, a Makkabi viszont tovább élt (ne felejtjük el, hogy 1924 őszén egy, az anyaegyesületből kivált csoport hozta létre a Blue Start, tőlük függetlenül a Makkabi létezett). A magyar újságíró azonban pontosan jósolt, a Makkabi egyike lett a lokális, így az ismeretlenség homályába vesztett cionista kluboknak. Az egyesület amatőrre vált, minden értelemben: tagjaik önmaguk szórakoztatására sportoltak, és bár sokan voltak, céljuk nem a minél jobb eredmények elérése, hanem a testedzés és az összetartozás érzésének ápolása volt. 1937-es jelentésük szerint a Makkabiban futballoztak, teniszeztek, téli sportokat űztek, túráztak, lovagoltak, asztaliteniszeztek és sakkoztak, több mint félezer fős tagságukkal nagy egyesületnek mondhatták magukat. Az egyesület szemináriumokat is szervezett, pedagógia, anatómia, higiénia, pszichológia témakörökben. 1939-ben a Makkabit betiltották, majd az 1945-ös újjáalakulás után 1950-ben ismét erre a sorsra jutott, legutóbb 1990-ben szervezték meg az egyesületet.

A BRÜNNI JÁTÉKOSOK SORSA

1925 karácsonyán a *Nemzeti Sport* körkérdést intézett a külföldön játszó magyar labdarúgókhoz, melyben távozásuk körülményeiről és to-

vábbi terveikről érdeklődtek. A válaszadók között volt Zsigmond Vilmos, a Makkabi, Blue Star, majd a prágai DFC kapusa: „Egyedüli vágyam, hogy hazakerülhessek. De hogyan? Brünnben, amikor az ottani magyar csapat feloszlott, vártuk a hazahívó szót. Ausztria, Olaszország, Csehország sportvezetői a feloszlás hírére rögtön Brünnben voltak, csak ahonnét leginkább vártuk a hívó szót, hazulról, nem jött senki sem értünk. Válogathattunk a külföldi országokban, de haza – sajnos – nem mehettünk.”⁶²

Zsigmond és sok társa számára többnyire csak az első lépcsőt jelentette külföldi pályafutásában a brünni szereplés. Volt ugyan, aki csak „levezetni” ment a cseh városba (Schwarz Oszkár), volt, aki csak egy rövid kitérőt tett a Basel és a Hakoah Wien között (Nemes-Neufeld Sándor) vagy a Hakoah Olomouc kölcsönjátékosa volt (Seiden Jenő). Sokak számára viszont ugródeszkát, kiemelkedési lehetőséget jelentett a Makkabi. Brünnből a Hakoah Wienbe szerződött 1924-ben Schwarz Ernő és Eisenhoffer József (aki az 1930-as években hét évig az Olympique Marseille-t erősítette), majd magyarországi kitérő után 1926-ban Fischer Lajos, 1927-ben Nikolsburger Rezső. A budapesti (vasutas) Törekvésből a Makkabiba szerződő Pruha Antal 1926-ban már a Hertha Wien erősítette, Siklóssy Antal útja a Wacker Wienbe, onnan a Viennába vezetett. Obitz Gábor a Holstein Kiel játékosa lett, Zsigmond Vilmos viszont Csehországban maradt, a prágai német DFC-t hálóját őrizte. 1926-ban már Olaszországban védett, az 1930-as évek közepén útja a berlini Hertha és a párizsi Racing csapatához vezetett. Feldmann Gyulának (1890–1955) első edzői állomása volt Brünn. 1924-től Németországban, az 1927/28-as idényben az MTK profi csapatánál, a Hungáriánál dolgozott, majd két éves bukaresti kitérő után 1938-ig Olaszországban olyan csapatokat edzett, mint a Fiorentina, az Internazionale vagy a Torino.

Több, a Hakoah Wienhez távozó játékosnak a bécsi cionista csapat is csak ugródeszkául szolgált. A Hakoah megtette azt, amit a Makkabi Brno csak tervezett: 1926 tavaszán az Egyesült Államokba indultak túrázni. A csapatot a New York-i zsidóság nagy örömmel fogadta (nyilván erre építettek a szervezők is), a városháza erkélyéről még Nathan Strauss szenátor is köszöntötte a futballistákat.⁶³ Több játékos az Egyesült Államokban maradt és New York-i, többnyire zsidó csapatban folytatta pályafutá-

sát (Brooklyn Wanderers, Brooklyn Hakoah, New York Giants stb.). A Makkabi Brno egykori játékosai közül 1926-tól az Egyesült Államokban futballozott Eisenhoffer, Schwarz és Nemes, később – a Hakoah újabb túráin – ott maradt Fischer és Nikolsburger is. A tőzsdei válság miatt azonban 1929-ben összeomlott az amerikai profi futball. A túrákat és a futballt szervező angol Nathan Agar – akárcsak a tőzsdéző külföldi játékosok nagy része – elveszítette vagyonát. Mint minden gazdasági válság sújtotta országban, az Egyesült Államokban is rohamosan visszaesett a futballmérkőzések látogatottsága, 1931-ben meg is szűnt a labdarúgóliga, az American Soccer League.

A Makkabi egykori játékosai közül legtöbbre az 1923 nyarán, a Törekvésből együtt érkező három játékos vitte. Hirzer Ferenc (1902–1957) 1924-ben Hamburgba szerződött, majd a Juventus játékosa lett, a Károly Jenő edzette torinói csapattal 1926-ban bajnokságot nyert. Hajós Árpád (1902–1971) a Makkabiból 1924-ben Olaszországba, az Alessandriába, majd a Reggianába távozott, végül a Milannál kötött ki. A harmadik (egyedülként zsidó származású) ex-Törekvés-futballista, Weisz Árpád (1898–1941 vagy 1942) 1924-ben először szintén az Alessandriát választotta, majd a milánói Internazionale játékosa lett. Tehát a Törekvés három labdarúgója 1923-ban a Makkabi Brnohoz távozott, majd pár év múlva három olasz csapatot erősítettek: Juventus, AC Milan, Internazionale. Talán a három klubot a futballt kevésbé ismerőknek sem kell bemutatni...

* * *

A Makkabi Brno rövid története két tanulsággal is szolgál. Először is láthattuk, a magyar játékosok meglehetősen szabadon mozogtak Közép-Európában, vagyis a szétszabdalt Monarchia utódállamai között vont új határok az egykori birodalom polgárait ténylegesen nem választották el egymástól. Másrészt a Makkabi története jól példázza a zsidó klubvezetőknek a profi futball létrehozásában játszott szerepét. Ugyan hiba lenne, ha *teljes mértékben* azonosítanánk az 1920-as évek zsidó származású sportirányítóit az amatőr eszmeiség megtagadásával, azonban kétségtelen, hogy például Magyarországon kimutatható ilyen kapcsolat (gondolok itt elsősorban az MTK egyes vezetőire, illetve az élvonalbeli klubok többnyire zsidó származású

intézőire, akik először kezdték el fizetni a játékosokat). A korabeli hivatalos sportirányítás és sok politikus szemében ők – élükön a Makkabi Brnóval – megvetett „pénzhajhászok” voltak. Ma, amikor a profi futball virágzó üzletág és milliókat vonzó látványosság, a Makkabi Brno csapatában a kortársak által páriaként kezelt úttörőket láthatjuk.

JEGYZETEK

¹ Dénes Tamás – Peterdi Pál – Rochy Zoltán – Selmei József: *Kalandozó magyar labdarúgók*. Budapest, 1999.

² A modernizációban való szerepvállalás, mint erény és a zsidó identitás része, a sportéletben is tetten érhető. Jellemző, ahogy 1914-ben Fodor Henrik, a markánsan zsidó hátterű MTK főtájkára futballszakosztályuk születését indokolta: „A klub reagálását minden új sportmozgalom iránt nem kell kiemelni, hiszen egész alakulása, 10 éves működése szakadatlan láncolata az újért való harcnak, a sport terepnuma tágításának.” (Fodor Henrik [szerk.]: *A Magyar Testgyakorlók Köre története 1888–1915*. Budapest, 1914. 34. o.)

³ Nézzük, mit írt a híres autógyáros és hírhedt antiszemita Henry Ford *A nemzetközi zsidó* című könyvében: „Kezdjük azzal, hogy a zsidók nem sportemberek. Ezt nem panaszként mondjuk, hanem ez az elemzésük eredménye. Lehet a jellegzetességükből adódó hiányosság, vagy valami más, de ez tény és jó ítélőképességű zsidók is habozás nélkül beismerik. Nem tudni, hogy ez fizikai letargia, vagy nem szeretnek fizikai cselekvést folytatni feleslegesen, vagy csak ilyen a mentalitásuk.” (Ford, Henry: *A nemzetközi zsidó. A világ legfőbb problémája*. Budapest, 1998. 152. o.) A cionista Vívó és Atlétikai Club (VAC) lapjában, a *Sport és Társadalomban* pedig ezt olvashatjuk: „Az egész középkoron át a zsidóságot erőszakkal elkülönítették a társadalomból [...] aminek következménye ezután a zsidók testi fejletlensége, az elnyomottság érzetéből eredő bizonyos félszegség és félnétség lett.” (Heller Bernát: *Testgyakorlás és hagyomány. Sport és Társadalom*, 1922. szeptember 8.)

⁴ Lásd például Richtmann Mózes: Izomzsidóság és izmos zsidóság. *Sport és Társadalom*, 1922. szeptember 8. A cionista sportmozgalom kialakulásáról és filozófiájáról: Todd Samuel Presner: „Clear Heads, Solid Stomachs, and Hard Muscles”: Max Nordau and the Aesthetics of Jewish Regeneration. *Modernism/Modernity*, 2003. 269–296. o.

⁵ *Sportbírlap*, 1914. március 2.

⁶ Brüll, Beda: *Zidovské kalendář 5698 (1957–58)*. Praha, 1937; Pick, Joseph C.: *Jewish Sport in Czechoslovakia*. New York, 1943; František Färber: Makabi – Wýznamná tělovýchovná a společenská organizace před II. sv. válkou. In: *Zidě a Morava 1996*. Kroměříž, 1997. 60–63. o. Az adatok közléséért Jindřich Bauernek tartozom köszönettel.

⁷ Hugo Meisl szerint (lásd a 9. lábjegyzetet) a Hakoah játékosai alapították a jaffai klubot, ám több forrás, így például az *Encyclopedia Judaica* azt állítja, hogy a Rishon le-Zion Club Jaffa (a mai Maccabi Tel-Aviv elődje) 1906-ban, tehát három évvel a Hakoah Wien alapítása előtt már működött.

A MAKKABI BRNO MAGYAR JÁTÉKOSAI⁶⁴

Név	Utolsó magyar egyesülete	Brünni szereplése	Magyar válogatottság ideje és száma
Czeizler Andor	VAC	1923	–
Eisenhoffer József	Kispesti AC	1924	1920–24 (8)
Emmerling Rezső	UTE	1923–1925	1929 (1)
Feldmann Gyula	MTK	1922–24	1910–20 (10)
Fischer Lajos	VAC	1923–24	1924–26 (9)
Fried Sándor	Terézvárosi TC	1923	–
Hajós Árpád	Törekvés	1923–25	1923 (2)
Hauser Jenő	?	1924	–
Hermann (Kolló) Ignác	FTC	1920–21	–
Hirzer Ferenc	Törekvés	1923–24	1922–32 (32)
Horváth László	III. ker.	1924–25	1926 (1)
Hungler János	FTC	1924	1920–28 (8)
Ivanovszky Dezső	FTC	1921	–
Kautzky József	Törekvés	1923–24	1925–30 (2)
Klein Emánuel	BAK	1924–25	–
Köves (Kvasz) István	VAC	1924	–
Künstler József	NSC	1921–22	–
László Győző	33 FC, VAC, MTK	1923–24	–
Menczer László	Kispesti AC	1923–24	–
Müller Elemér	BAK, Nemzeti	1920–21	–
Nádler Henrik	MTK	1921	1924–26 (6)
Nemes (Neufeld) Sándor	FTC	1921	1918–19 (3); +2 osztrák válogatottság
Nikolsburger Mihály	FTC	1924–25	–
Nikolsburger Rezső	FTC	1922–25	1920 (1)
Obitz Gábor	FTC	1923–24	1921–30 (15)
Opata Zoltán	MTK	1924	1922–30 (17)
Ölvedi (Öhlmacher) Ferenc	KAC	1924	–
Pruha Antal	Törekvés	1924–25	1924–28 (3)
Rázsó Mór	Ékszerész	1923–25	1922–28 (5)
Reiner István	Vasas	1923–24	1925 (1)
Reisner Ferenc	UTE	1924	–
Schwartz Oszkár	BTC	1923–25	1908–13 (13)
Schwarz Ernő	FTC	1922–23	1922 (2)
Seiden Jenő	UTSE	1924	1922 (2)
Siklóssy Antal	MTK	1924–25	1923–27 (2)
Tímár Lajos	Nemzeti	1923	–
Wéber Lajos	Törekvés	1920-as évek eleje	1925–28 (6)
Weisz Ármin	Pozsony (felvidéki)	1923–24	–
Weisz Árpád	Törekvés	1923–25	1922–23 (6)
Weisz Gyula	VAC	1923–25	–
Weisz József	VAC	1924–25	–
Weisz Zoltán	Terézvárosi TC, MTK	1924	–
Zsigmond Vilmos	KAOE	1922–25	–

⁸ *Magyarország*, 1921. november 29.

⁹ A témáról *Zsidó nemzeti sportmozgalom* címmel a *Nemzeti Sport* 1921. május 14-i számában olvashatunk egy hosszabb cikket, mely Hugo Meislnek, a bécsi *Sporttagblatt*ban megjelent tanulmányán alapul. Az egyik legjelentősebb futballtörténeti és statisztikai szervezet honlapján (www.rsssf.com, a Rec. Sport Soccer Statistics Foundation szervezet weboldala) több cionista egyesület-ről is említést tesz.

¹⁰ Egy 1891-es cseh lexikon még felekezeti szintű, 1931-es kiadása viszont már etnikumként tünteti fel a zsidókat (akiket vélhetően korábban a németekhez soroltak be). Az adatok forrása: 1888 – *Ottův Slovnik Naučný* (Praha, 1891); 1900 – *Meyers Konverlations Lexikon* (Leipzig, 1902); 1919 – *Ottův Slovnik Naučný* (Praha, 1931).

¹¹ A profizmus kialakulásáról: Szegedi Péter: Az első cipőszinóránál kezdődött... A hivatásos futball kialakulása Magyarországon. *Korall*, 2003. 13. sz. 165–185. o.

¹² Selmeci József gyűjtése alapján, a korabeli sportlapok (*Nemzeti Sport*, *Sportbúrlap*, *Sportlap*) adataival korrigálva.

¹³ A külföldön játszó magyar labdarúgókról lásd Szegedi Péter: A magyar futball európai expanziója, avagy hogyan lettek tanítók a tanítottakból. *Szociológiai Szemle*, 2003. 2. sz. 3–41. o.

¹⁴ Az első világháború után a brit országokon kívül a legnívósabb futball Spanyolországban, Csehországban és Magyarországon játszották, hozzájuk folyamatosan zárkóztak fel az osztrákok. A középmezőnyt Svédország, Svájc, Olaszország, illetve Németország képviselték. A brit klubcsapatok között az angol Huddersfield és Liverpool, a skót Rangers és Celtic érdemel említést. A kontinens első három csapatának képzeletbeli helyére a Barcelona, Sparta Praha, MTK trió került, őket követte a Bilbao, a Ferencváros, majd az Újpest, a prágai Slavia Praha és a Cehie Karlín, a bécsi Rapid, Austria, Hakoah, a német Nürnberg, a svájci Grasshopper és Servette, a svéd GAIS és IFK, illetve az olasz Genoa.

¹⁵ *Sportlap*, 1921. február 21.

¹⁶ *Sportlap*, 1921. szeptember 28.

¹⁷ *Nemzeti Sport*, 1923. április 28.

¹⁸ *Sportbúrlap*, 1924. július 20.

¹⁹ *Nemzeti Sport*, 1923. augusztus 27.

²⁰ Selmeci József gyűjtése alapján, a korabeli sportlapok adataival korrigálva. Az egyes városoknál szereplő számok nem adják ki az összes Csehországba vándorolt magyar labdarúgó számát, mivel néhányan több településen és csapatban is megfordultak.

²¹ A csehszlovák sportirányításról: Turczel Lajos: *Magyar sportélet Csehszlovákiában 1918–1938*. Bratislava, 1992. A zsidó sportszövetségről: František Färber: i. m.

²² A szlovákiai zsidó bajnokság klubjai: Herzl Vrutky, Makkabi Ružomberok, Makkabi Liptovské Sv. Mikuláš, Hagibor Kežmarok, Hagibor Bardejov, Makkabi Prešov, Hakoah Košice, Makkabi Užhorod, Makkabi Berehovo, Samson Hust. (Turczel Lajos: i. m. 25. o.)

²³ A klub első éveiről: Jindřich Bauer: Sport a židé. In: *Židé a Morava*. Kroměříž. 138–139. o. 1999.

²⁴ *Nemzeti Sport*, 1921. május 14.

²⁵ A brünniek egyébként többször is megnyerték a szokatlan szabályok szerint megrendezett zsidó bajnokságot (a zsidó szövetség szavazással állapította meg, hogy egész éves teljesítménye alapján melyik két csapat játszhat döntőt).

²⁶ *Nemzeti Sport*, 1922. február 6.

²⁷ František Färber: i. m. 63. o.

²⁸ *Sportbúrlap*, 1923. május 3.

²⁹ *Sportbúrlap*, 1922. április 15.

³⁰ *Sportbúrlap*, 1922. április 24. A brünni németek csapata is a figyelem középpontjába került, korántsem pozitív összefüggésben. Egy rendőrségi ügy kapcsán ugyanis kiderült, hogy a brünni Vorwärts fizeti játékosait. Az egyik labdarúgónál talált szerződés szerint hetente 200 cseh korona fizetést, 50 korona családi pótlékot és teljes ellátást kap 140 korona értékben. A játékos azt is elmondta, hogy csapattársainak is ilyen szerződése van. (*Nemzeti Sport*, 1922. augusztus 26.)

³¹ *Magyarország*, 1924. május 21.

³² *Nemzeti Sport*, 1923. február 12.

³³ A *Nemzeti Sport* 1923. október 21-én, a *Právo Lidu* cikke alapján közölt adatokat a prágai álamatőrök fizetéséről. A cikk szerint a legjobb prágai játékosok keresete elérte a 3000 koronát (amit természetesen az amatőr szabályok megszegésével, illegálisan kaptak), vagyis Feldmann 3500 koronás fizetése rendkívül magasnak számított.

³⁴ *Nemzeti Sport*, 1923. július 23.

³⁵ *Nemzeti Sport*, 1923. augusztus 27., október 16.

³⁶ *Nemzeti Sport*, 1923. december 5.

³⁷ *Nemzeti Sport*, 1923. november 14., december 3.

³⁸ *Nemzeti Sport*, 1924. január 2.

³⁹ *Magyarország*, 1924. május 21.

⁴⁰ *Sportbúrlap*, 1924. május 10., 15.

⁴¹ *Sportbúrlap*, 1924. július 28.

⁴² *Nemzeti Sport*, 1924. május 31.

⁴³ Szerbák Elek: *A profizionalizmus bevezetése a magyar labdarúgósporba az 1920-as években*. Kézirat. Testnevelési Egyetem Könyvtára, Budapest, 1979.

⁴⁴ *Magyarország*, 1924. június 29.

⁴⁵ *Sportbúrlap*, 1924. június 30.

⁴⁶ *Sportbúrlap*, 1924. szeptember 7.

⁴⁷ *Nemzeti Sport*, 1924. június 16.

⁴⁸ *Sportbúrlap*, 1924. július 24.

⁴⁹ *Sportbúrlap*, 1924. szeptember 13., november 20.

⁵⁰ *Nemzeti Sport*, 1924. december 14.

⁵¹ *Nemzeti Sport*, 1924. december 17., *Sportbúrlap*, 1925. január 6.

⁵² *Sportbúrlap*, 1924. november 29.

⁵³ *Nemzeti Sport*, 1925. január 24–25.

⁵⁴ *Nemzeti Sport*, 1925. február 5.

⁵⁵ *Nemzeti Sport*, 1925. február 26.

⁵⁶ *Nemzeti Sport*, 1925. február 21.

⁵⁷ *Nemzeti Sport*, 1925. március 1.

⁵⁸ *Nemzeti Sport*, 1925. április 29.

⁵⁹ *Nemzeti Sport*, 1925. július 6.

⁶⁰ *Sportbúrlap*, 1925. október 20.

⁶¹ *Nemzeti Sport*, 1924. december 21.

⁶² *Nemzeti Sport*, 1925. december 23.

⁶³ Dénes Tamás – Peterdi Pál – Rochy Zoltán – Selmeci József: i. m. 16. o.

⁶⁴ Selmeci József gyűjtése alapján, a korabeli sportlapok (*Nemzeti Sport*, *Sportbúrlap*, *Sportlap*) adataival korrigálva. A listán mindenki szerepel, akinek a neve valamilyen formában a csapatnál felmerült (így azok is, akik a csapattal edzettek, de mérkőzést nem játszottak, vagy külföldi túrán mint a Hakoah Olomouc kölcsönjátékosai vettek részt).